

FOLLAS DE CALENDARIO E TWEETS

Tucho Calvo
Editorial Biblos

Resumo: Na infancia de Carlos Casares atópanse moitas das claves que explican tanto os argumentos como as opcións estilísticas que adopta para a longa serie dos artigos que baixo o cliché de “Á marxe” publicaría en *La Voz de Galicia*. Neles bosquexaba uns retratos magníficos, describía de forma maxistral con trazos sinxelos persoas e escenarios. E, máis que reflexionar a través de conceptos, prefería pensar en forma de relatos seguindo o estilo que lle imprimían as lembranzas das historias que lle contaba seu avó.

O seu artigo foi unha sorte de diario do que quedaban excluídas só as vivencias máis íntimas. Pero tamén un lugar de encontro cos seus moitos lectores aos que acollía como hóspede aberto, paroleiro e comedido, cunha brevidade e unha sinxeleza de máxima cortesía. Unha tertulia diaria á que todos están convidados. Un toque de narración oral, un anaquiño de confidencialidade, moita proximidade, certa reiteración para familiarizarse coas cousas, algunha graza e ocorrencia, tamén cousas que poidan ser novidade ou extraordinarias, algunha confesión das propias debilidades ou miserias...

Abstract: This essay argues that many of the keys that explain the stories and the stylistic options used by Carlos Casares for his long series of articles published in the newspaper *La Voz de Galicia* under the title “Á marxe”, can be found in Casares’ own childhood. Although these articles were like a sort of diary, only lacking in his more intimate experiences, they were also a place of encounter with his readers, a gathering where everyone was invited to join in.

Palabras chave: Carlos Casares, “Á marxe”, relato.

Key words: Carlos Casares, “Á marxe”, narrative.

“Desde neno, cando empecei o meu primeiro diario, fun apuntando nel as cousas que me sucedían”, díxome un día Carlos Casares na súa casa de Nigrán. E contoume tamén, noutra intre daquelas conversas que tivemos para lle facer unha biografía co formato dunha longa entrevista, que nesa mesma etapa, no tempo en

que estivo no seminario, fixo un periódico satírico, *El Averno*, para –tal e como o expresou el– “meterme coas cousas que alí non me gustaban”.

A publicación, de un único exemplar manuscrito que circulaba entre compañeiros e profesores, foi axiña, na percepción daquel precoz xornalista, editor e ata deseñador que imitaba o columnado dos xornais coa súa letra miúda, un labor que se converteu “nunha cousa obrigada” que sacaba unha vez á semana (Calvo 2003: 29).

Así que non hai dúbida de que foron moitos os anos que tivo a madurer no subconsciente a idea desa sección que finalmente agromaría en *La Voz de Galicia*, “Á marxe”, na que se plasma tanto a súa atracción polo diario como o compromiso, que sería de por vida, cunha obrigada cita cos lectores. En boa medida, é como unha parte do seu diario; é tamén a meta da vocación que manifestou con aquela publicación infantil. A plasmación adulta do compromiso do contacto periódico cos lectores que xa sentira entón.

Deses primeiros anos da súa existencia son tamén as certeza iniciáticas que asume para o estilo futuro. De forma intuitiva vai depurando dos relatos orais os mecanismos que consideraba máis eficaces ou máis acaídos ao seu gusto. Opta, por exemplo, de maneira decidida, polo estilo do seu avó fronte ao da avoa. E bebe doutras mil fontes porque se sentía atraído por cantos contaban cousas ao seu carón.

Hai máis. Aquela experiencia escolar de *El Averno* rematou mal para Carlos. Un profesor ofendido deulle unha boa malleira, das que por entón se estilaban no ensino. O de menos é que el pensara que cobrou pola xenreira que había entre o verdugo e un seu parente. Na etapa adulta, o ton que emprega é sempre respectuoso. As excepcións son pouco máis que cos bárbaros singulares que polo mundo adiante concitan unanimidade na contra pola desmesura dos seus actos infames. Aínda así, co paso dos anos a sección vai esvarando decote, tamén neste aspecto, cara á visión máis amable da realidade, a que evita en todo o posible calquera tipo de rexeitamento da máis mínima fracción da súa fiel parroquia.

O Carlos que eu podo compartir era coma un neno grande. Apresúrome a dicir que, en ningún caso, infantil no senso pexorativo. E eu diría que era a persoa, entre cantas coñezo e coñecín, que máis presente tiña a súa infancia e adolescencia na conversa e na creación literaria. Probablemente porque a viviu dun xeito moi particular creando xa desde entón un sen fin de personaxes inspirados na realidade. Figuras perfectamente recoñecibles por quen viviron na mesma época e lugares pero, de feito, moi elaboradas, logo sempre caricaturizadas cunha técnica que non deixou de perfeccionar. Era, en realidade, e coma calquera cativo, un enorme curioso, tal como el mesmo se cualificaba (“Non revelarei ningún segredo, polo

tanto, se me confeso curioso” en “Tres”, 15/I/1999¹). Unha persoa que observaba decote o seu entorno facéndoo próximo, igual se se atopaba na casa, dando un paseo, nunha terraza, nunha tertulia ou nunha das viaxes que tanto lle gorentaban e que chegou a definir cara ao remate da vida como “este nomadismo no que levo instalado anos e que me vai convertendo nun home un tanto desarraigado” (“Apuntamentos de viaxe”, 22/X/2000).

Bosquexaba uns retratos magníficos, describía de forma maxistral con trazos sinxelos persoas e escenarios dun modo que un quedaba pensando se sería quen de ver o que el vía nas mesmas circunstancias. Era para min como gozar do instante en que Miguelanxo Prado, coas mesmas persoas fronte a nós, saca de lapis e papel e esboza unha desas figuras na que recoñezo perfectamente de quen se trata pero sendo incapaz por min mesmo de extraer tales riscos e xestos.

Carlos ilusionábase con facilidade, probablemente logo coa mesma que podía decepcionarse. E de igual modo que con poucos anos se sentía xa cómodo co eloxio e a complicidade dalgún profesor e dos seus compañeiros e magoado pola reacción dos ofendidos que rematou con aquel brutal castigo físico, de adulto camiñou cara á sinxeleza e a expresión máis donda e máis ecuménica da que foi capaz. Sen arestas no idioma que puidesen esixir un esforzo suplementario do lector afeito ao castelán, sen molestar a ninguén, sen entrar en polémicas, sen rotundidade salvo en posicionamentos básicos irrenunciábeis (facendo seu neste caso o exemplo que lle brindara Ramón Piñeiro). Desexaba o aplauso xeral, ser amado e recoñecido polo maior número de lectores posible. Desde os primeiros traballos deica os que fai dez anos despois, nótase un cambio enorme nesa liña. E non serei eu quen eloxie os resultados finais, cando por veces parece instalado nunha mecánica desilusionada e falta o esforzo literario e creativo de tempos mellores. Sobre este tema volveremos máis adiante, pero agora regresamos á infancia.

Nesa etapa nútrese de modo evidente moitas conviccións do adulto, así como un universo poboado por historias e personaxes singulares. Dicía Carlos: “Tal vez foi a inxenuidade [...] a que me levou a narrar os meus primeiros contos da mesma forma que o meu avó me contaba os episodios máis destacados da súa longa vida, é dicir, mantendo a orde que seguirán no seu desenvolvemento real” (seu avó nunca anticipaba o que os dous sabían do remate da historia). O importante non era a orde cronolóxica, “senón a exposición minuciosa e gradual dos detalles”. “Quero dicir –engadía– que a miña experiencia de neno que escoita relatos ou de adolescente que presenza sucesos insólitos está marcada fundamentalmente pola sorpresa dos detalles e pola dosificación gradual. Esta ordenación graduada de

1 Todas as referencias a artigos de Carlos Casares aparecen no texto co seu título correspondente e a data de publicación no diario *La Voz de Galicia* da Coruña.

sorpresas foi sempre unha condición necesaria para captar a miña atención. Non me importaba que nos contos ou as historias que me contaban houbera acontecementos rechamantes, é dicir, mortes, fugas, pelexas, roubos, senón que estes fosen acompañados sempre de pequenas pinceladas descritivas, de breves datos ambientais ou de observacións persoais do narrador capaces de facerme crer que o que ocorría nos contos era tan cercano como a vida mesma”.

Nesta idea insiste Casares xa cara ao remate da vida, cando afirma estar convencido de que “unha cousa non é difícil de crer porque sexa increíble, senón porque estea mal contada” (“Cuestión de lóxica”, 30/XI/2000).

As maneiras de narrar do meu avó e da miña avoa diferían de forma radical. O primeiro dispoñía dunha percepción case nula para todo canto tivese algún tipo de relación co misterio, incluídas as crenzas relixiosas [...] Cando contaba algo, tiña sempre que ver con feitos presenciados ou vividos por el, xeralmente lances fortes, dunha bravura rural altiva... [...] Miña avoa, en cambio, prefería as historias con misterio, especialmente as que incluían un trato sinxelo e doméstico cos mortos. Os seus relatos tiñan o interese do medo, nunca o sabor minucioso do detalle. [...] Entre as dúas formas de contar, sempre me seduciu a primeira, tal vez porque a miña curiosidade infantil se sentía máis atraída pola concreción evidente do real que pola vaguidade neboenta do fantástico. Estou convencido de que foron esas primeiras vivencias as que determinaron dun xeito absolutamente inconsciente a miña maneira de narrar o día no que descubrí o pracer de observar o mundo e de contalo. Desde o primeiro momento [...] entendín que a substancia do relato non estaba nin na orixinalidade da historia nin no carácter insólito do final, senón nas pequenas miudezas descritivas e na súa xerarquización gradual e ordenada. [...] Debo agradecerlle ao meu avó que desde neno me ensinase que os contos, como a vida, non son máis que detalles e que o tempo simplemente non existe. (Casares 1998: 136-142).

Moitísimos anos despois, como escritor consagrado que é convidado a falar cos alumnos da facultade de periodismo da Universidade de Navarra, comenta: “Primeiro tiven que darlles unha charla sobre estes artigos que escribo aquí todos os días, o cal non me resultou nada fácil, pois son cousas que un fai dunha maneira sinxela e sobre as que custa inventar teorías. Limiteime a contarlles a miña experiencia persoal e responder ás preguntas que me facían. Díxenlles a verdade: que máis que reflexionar a través de conceptos, prefiro pensar en forma de relatos” (“Un día para a literatura”, 12/XII/1997).

“Esta concepción da escrita como relato (narración), máis que como ensaio ou reflexión” explica en gran parte a eficacia dos artigos de Carlos Casares, en opinión de Víctor Freixanes (2005: 13).

Pero o éxito da sección non vén só por aí. A súa produción literaria está moi lonxe de ter eses niveis de aceptación malia situarse, sen ningún xénero de dúbidas, entre os cumes literarios das nosas letras de todos os tempos. Forzosamente hai que procurar as diferenzas entre os relatos e novelas e os artigos para entender o fenómeno singular que representa na prensa galega.

Casares transforma en personaxes literarios a cantos se cruzan na súa vida e todo o que os rodea, aínda que salva con delicadeza a súa intimidade. Por iso non é estraño que perciba o paralelismo cunha novidade televisiva de enorme éxito na época. Ao regresar dunha das súas viaxes, escribe: “Volvo con certa conciencia de *Gran hermano*, como se esta columna de cada día fose un recuncho da miña vida persoal sometido ao control férreo dunha cámara indiscreta e implacable. Por fortuna, teño sentido do pudor e unha parte non pequena do que me sucede a diario non aparece aquí nunca, como é lóxico” (“De volta”, 8/V/2000).

Como diría G. K. Chesterton a propósito de Dickens, “a súa era unha especie de hospitalidade literaria; con demasiada frecuencia tratou os seus personaxes coma se fosen seus convidados” (2017: 76). Ata os máis desaprensivos e ruíns foron acollidos na súa “Á marxe” con xenerosidade, con certa benevolencia e, logo sen excepcións, protexendo a súa identidade. Por poñer só un exemplo entre moitos, falaba nunha ocasión dun “señor con fama de autoritario e intransixente, activista dunha organización política na que encaixaba moi ben o seu perfil agresivo” que seica “denunciou a un amigo meu, editor e propietario dun periódico” e que se ofreceu tamén, pasado un tempo, como “humilde colaborador dese excelente diario” (“Lección”, 28/VIII/2000).

Porque esa é outra característica mil veces remarcada do seu currunchito no xornal, a de lugar, a do “aquí” (xa dixen aquí, onte falei aquí...) que emprega unha infinidade de veces ao longo dos anos para referirse á sección. Nese senso afástase da idea dun “querido diario” personalizado que faría de interlocutor mudo, de confidente, porque a obsesión do autor é utilizar ese lugar como punto de encontro coas xentes do país, unha tertulia diaria á que todos están convidados.

E para poder acoller todo o mundo, un bo anfitrión debe procurar que ninguén se sinta incómodo. Un toque de narración oral, un anaquiño de confidencialidade, moita proximidade, certa reiteración para familiarizarse coas cousas, algunha graza e ocorrencia, tamén cousas que poidan ser novidade ou extraordinarias para a inmensa maioría, algunha confesión das propias debilidades ou miserias... Engade un chisco de crónica de sociedade –non sen certo *glamour*; en calquera caso, nunca fachendoso– na que agroman as delicadas notas necrolóxicas sobre os máis

sobranceiros da cultura galega ou sobre anónimos personaxes que coñeceu, así como os contactos con grandes escritores cos que ten ocasión de atoparse e que moitas veces cualifica de amigos engadíndoos con normalidade ao salón onde se atopan os lectores. Pasan por alí, elevados á categoría de protagonistas, o mesmo o premio Nobel que a rapaciña que quere ser escritora, o líder político ou o paisano da aldea, mentres pasea polo medio unha galiña que suscita a súa atención porque ninguén repara nela: “Aquí, no lugar onde vivo, houbo un suceso importante que, como supoño que non aparecerá nos periódicos, vouno contar nesta columna”. Trátase de salvar unha inxustiza porque “Non hai dereito que esta galiña non saia nos periódicos polos seus méritos, saíndo como sae tanta xente por asuntos de moita menos importancia” (“Galiña”, 30/I/2000).

Pero, por último –e quizais sexa o máis importante– a máxima cortesía pona en non acaparar a atención. Moita brevidade para non abusar do privilexio de poder falar a todos os reunidos.

Os máis vellos lembrarán o éxito que nalgún tempo tiñan as mellores follas de calendario como pezas de excelsa literatura, concisa e eficaz. Moitos temos seguido con fruición ese momento de cambiar o día, ao longo de todo un ano, perseguindo no reducido espazo dun pequeno papel desprendido do taco un conto cunha historia chusca, un personaxe pavelo, unha loucura feita por alguén nun país afastado, a anécdota de quen pinta o ganso nunha distinguida cerimonia, un inocente que acada a marca máis parva do planeta, un lío fantástico, unha extravagancia, un disparate ou calquera golfería... Eran como a sección de Carlos Casares, en máis breve e despersonalizado, pero accesible para todo o mundo.

Para os máis novos, que aínda poden atopar algunha edición deses calendarios de taco que hai moito que deixaron de ser usuais, os *tweets* e determinados espazos de Internet supoñen na actualidade a pequena adición equivalente. O seu éxito está baseado nos mesmos principios: baixar o nivel e ser breve.

En realidade é un camiño que foi común a todos os medios de comunicación ao longo das últimas décadas. As televisións comezaron a marcar o camiño cando o único importante pasaron a ser as audiencias. De súpeto, todo se encamiñou a agardar polo último da clase e mesmo elevalo á categoría de representante do sentir da comunidade. As opinións de cidadáns collidas ao chou substituíron de maneira dramática a voz dos especialistas e o traballo de indagación e síntese dos xornalistas. Despois seguiron o exemplo as radios e os xornais. E o espazo acoutado de determinadas revistas de gran éxito da chamada “prensa rosa” foi invadido pola autoproclamada “prensa seria” que xa non reparaba en nada coa idea vana de gañar lectores.

En realidade, Carlos comeza moi cedo a intuír o camiño. Xa en 1992, falando das revistas do corazón, que daquela adoitaban ser moi consideradas coas celebridades,

escribe: “E non obstante, algún atractivo poderoso debe haber detrás desta amable literatura para que esperte o interese de tanta xente” (“Unha señora espléndida”, 28/VI/1992).

Sen dúbida Carlos marcou o camiño da sección. Pero hai unha figura determinante no seu proceso de depuración na liña de acadar un público masivo disposto a gozar da cara amable do escritor lonxe da máis dura e incisiva que podemos atopar na primeira época. Con ela compartía o pracer da mesa, do puro, da conversa e dun tipo de poder florentino, discreto pero eficaz. Era o seu gran amigo Juan Ramón Díaz García, director de *La Voz de Galicia* desde 1977 e por espazo de dúas décadas. O xornal chegou a estar cheo de miniartigos de opinión.

“Á marxe” foi sempre unha colaboración máis literaria que estritamente xornalística. Porque mesmo perdeu axiña o esforzo por referirse a grandes temas de actualidade salvo en contadas ocasións. Posiblemente podería dicirse de Casares o mesmo que Miguel Anxo Murado comentou a propósito de Julio Camba: “Sé que la pereza no puede considerarse una virtud –aunque si se le da el nombre de indolencia suena casi respetable– pero en el caso de Camba era una suerte de compromiso con su profesión de periodista, que él entendía no como escribir sobre la realidad sino disfrutar de ella para luego tener algo que escribir, aunque fuese de mala gana” (Murado 2017).

E de mala gana escribía Casares ao comezo uns artigos que representaban un traballo máis xornalístico, máis de procurar temas na actualidade e transmitir opinións e valoracións sobre o acontecido. Alomenos iso é o que el conta reiteradamente: “nunca pensei, cando inaugurei esta sección, hai miles de días, que aquela tortura diaria de ir contando o que me pasaba, acabaría resultando tan agradable” (“Regalo”, 7/IV/2000); “Nunca pensei que esta columna que empecei a escribir hai xa bastantes anos sen moitas ganas, acabaría por darme tantos amigos e facerme vivir situación tan divertidas” (“Millóns”, 10/VII/2000); “Nunca sospeitei, cando empecei a escribir, que isto fose tan fermoso” (“Alxén”, 16/V/2000).

Co tempo, todo muda e acada un dominio do formato e dos contidos que lle permiten saír do paso de camiño. É sorprendente que ao longo de miles de artigos baixo o clixé de “Á marxe” manteña (as excepcións cóntanse cos dedos da man e responden a cambios de asentamento nas páxinas ou circunstancias extraordinarias) un esquema de tres únicos parágrafos. O primeiro e o último teñen case idéntica lonxitude, mentres que o do medio ocupa aproximadamente a metade. Nisto tamén semella imitar a Camba, de quen se dicían que tiña unha patrón (que é como en galego dicimos unha *plantilla*) para facer as súas colaboracións.

Desde o comezo, moitos dos contidos atópaos na súa gran paixón de lector de xornais e revistas de todo mundo. En centos de ocasións deixa constancia diso: “Acabo de ler nos periódicos” (“Cifras que asustan”, 2/IX/1992); “Polos periódicos

sei...” (“Na morte de Tucho”, 6/IX/1992); “Estes días, lendo o serial sobre a posguerra que se está publicando como suplemento do periódico...” (“Memoria da posguerra”, 7/IX/1992); “Vexo nunha revista francesa...” (“Nómina de insultos”, 8/IX/1992); “Estiven lendo en *The New York Review of books*...” (“Limpadores”, 13/IV/2000); “Polo que estou vendo estes días en periódicos e revistas americanos...” (“Os Kennedy de novo”, 26/X/2000); “cando lin o suplemento literario de *The Times* nesa sección de cotilleos que pasa por ser unha das máis lidas do semanario” (“Crítica”, 19/I/2002); “James Hamilton-Paterson se atreveu a contalo nun artigo que acaba de publicar en *Granta*” (Pantalóns”. 23/I/2000). E tamén na radio ou na televisión.

Mais torna coidadosamente de caer nas novas desagradables. Obvia a realidade incómoda, como manifesta cando o 12 de setembro do 1992 escribe sobre Tintín e Milú “dado que os periódicos destes días non traen máis que noticias desgraciadas e que o mundo anda tan mal...”. Era a consecuencia de fuxir dun mundo que vía con pesimismo e do que uns poucos días antes afirmaba:

Está claro que vivimos como se andásemos ao revés, é dicir, na era do cangrexo. Xa temos falado aquí de que xeito os automóviles van reducindo a velocidade media cada ano que pasa, nun camiño que nos conduce de xeito inevitable cara aos tempos do cabalo. En Alemaña, os nazis medran cada día e en Italia recuperan cancións da época de Mussolini. Nos Balcáns reproducéase a barbarie tribal doutras épocas e os proxectos de unidade europea empezan a naufragar. Só faltaba a sarna. (“A era do cangrexo”, 27/VIII/1992).

Tan negro estaba o futuro que, atendendo ás previsións catastrofistas sobre os progresos da humanidade que lles describiu un profesor cando neno, ao comentalas no ano 2000 podía concluír con certo alivio: “...chegar ata aquí e poder contalo xa é toda unha marabilla” (“Contalo”, 2/I/2000).

E neste outro aquí estou eu hoxe porque un día escribín o libro *Carlos Casares. O conto da vida* en que recollo en forma de ampla entrevista o que Carlos quixo contarme da súa vida no mundo certo que existe entre as chamadas realidade e ficción. Pero iso non me fai un gran especialista nin na súa biografía nin na súa obra. Como diría en certa ocasión Chesterton (e repito autor na cita, cando tan pouco me gorenta facelas), eu non sei nada, son só un periodista. Así que quizais uns estudos máis polo miúdo das correspondentes fontes poidan desdicirme ou corroborar algunhas das cousas que afirmei.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- Calvo, Tucho (2003): *O conto da vida*. A Coruña: La Voz de Galicia.
- Casares, Carlos (1998): *Un país de palabras*. Vigo: Galaxia.
- Chesterton, G. K (2017): *Ensayos escogidos*. Barcelona: Acantilado.
- Freixanes, Víctor F. (2005): “Dietario dun escritor nos xornais”, en Carlos Casares, *Á marxe 1992. Obra xornalística I*. Vigo: Galaxia, 9-15.
- Murado, Miguel Anxo (2017): “El hombre del Palace”, *La Voz de Galicia* 29/X/2017.